

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Турен А. Повернення дієвця: Пер. з фр. / А.Турен. – К.: Альтерпрес, 2003.– 320 с.
2. Соболева Н.В. Соціологія суб'єктивної реальності / Н.В.Соболева. – К.: Інститут соціології НАН України, 2002. – 296 с.
3. Хейне П. Экономический образ мышления: Пер. с англ. / П.Хейне. – М.: "Вильямс", 2005. – 530 с.
4. Пачковський Ю.Ф. Соціопсихологія підприємницької діяльності / Ю.Ф.Пачковський. – Львів: Світ, 2000. – 272 с.
5. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку: Пер. с нем. / Й.Шумпетер. – М.: Прогрес, 1982. – 455 с.
6. Суименко Е.И. "Номо есономікус" сучасної України. Поведенчеський аспект / Суименко Е.И., Ефременко Т.О. – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2004. – 244 с.

SUMMARY

The process of social transformations in modern Ukraine has produced changes in socioeconomic behavior of people, new social subject establishment given the new parameters and peculiarities to socioeconomic relations in Ukraine.

I. G. UTIUCH

СУЧАСНА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНО-ЕВОЛЮЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Процес створення й функціонування контексту освіти визначається, насамперед, вихідною системою смислів і суттю освіти в житті людини й соціуму. Початки відкритості освіти пов'язані зі здатністю людини виходити за межі освоєваної культури, конкретизувати її, рухаючись від абстрактного до конкретного. Людина є відкритою системою, що самоорганізовується, у якій розвиток здійснюється за нелінійними законами, зумовленими внутрішніми джерелами й факторами, що сполучають дивергентні (зростання різноманітності) і конвергентні (згортання різноманітності) тенденції.

Мета статті полягає у визначенні основних характеристик сучасного освітнього простору, який є відкритим у процесі пізнання й освоєння світу, і тому освіта одержала назву відкритої. Доводиться, що термін «відкритості» є одним із базових понять цивілізаційно-еволюційного дискурсу.

Життєвий світ суб'єкта становить багатомірний соціокультурний простір-час, у якому відбувається суб'єкт-суб'єктна й суб'єкт-об'єктна взаємодія. У результаті комбінацій, гармоній і дисонансів між частинами й шарами інформаційного буття виникає безліч проблем виживання й напрямків зміни розуму. На рівні соціокультурної еволюції розум виступає як принципово нова якість систем, що самоорганізуються, виявляючи гуманістичний сенс еволюційних процесів.

Світ поєднується в одне ціле в аспекті сприймального, осяжного, відчутного, реагуючого, тобто, одухотвореного розуму, носій якого – людина. У розвитку особистості закладений принцип відкритості освіти, яка неможлива без змін, що відбуваються в її сутності – у становленні.

Застосовуючи концепцію аутопоейсису самоорганізації й самореференції до аналізу соціальних систем, Н. Луман показав, що розрізнення системою самої себе й навколишнього середовища і є аутопоейсис, або автономність соціуму, тобто, окреслюючи свої межі й виділяючи себе із середовища, система самоутворюється. Оскільки збереження стійкості в умовах замкнутості системи на саму себе – це інтенсивна розтрата внутрішньої енергії всіма її елементами, відкритість системи функціонує не для когось і навіть не для себе, вона є відкритою всередині себе. Відкритість усіх компонентів системи робить її дійсно відкритою і, на відміну від замкнутої системи з її структурним консерватизмом і постійною боротьбою із зовнішнім середовищем, відкрита система з її невинним структурогенезом постійно підтримує відповідність внутрішньої структури зовнішньому середовищу, що зводить нанівець можливість її руйнування [1].

Нову (навіть майбутню) морфологію суспільства становлять мережі, і характеризуються вони відкритістю для інновацій, високою динамічністю, не ризикуючи при цьому втратити стабільність, оскільки в них важлива інтерактивна щільність, високий рівень інтерпретацій, вільне поєднання рівноправних і незалежних партнерств, можливість досягнення спільних цілей через колективне самообмеження, активне включення в прийняття рішень. Комп'ютеризовані інформаційні лінії зв'язку, пронизуючи громадське життя сучасного світу в різних напрямках – горизонтально й вертикально, усередині окремих країн, регіонів і транснаціонально, утворюють розгалужену мережу комунікацій, функції яких часто порівнюються з функціями нервової системи, яка керує організмами, що закладає мультикультурний, взаємозалежний транзитивний світ.

На зміну сприйняття простору через динаміку соціальних відносин людей у їхній тимчасовій практиці приходять ідеї «потоків простору» (space of flows), який формується поза тимчасовими межами навколо потоків (капіталу, інформації, технології, організаційної взаємодії, образів, звуків і символів), що домінують у процесах економічного, політичного, знакового та іншого життя.

У цих умовах традиційна система освіти, що опирається тільки на принципи класичної науки й функціонує як замкнута, втрачає свою здатність до саморозвитку й не може ефективно відігравати роль засобу освоєння людиною світу. Включення фактора часу – «лайфлонг» у процесі становлення людини дозволяє розглядати освіту як циклічну функцію, коли навчання, виховання й саморозвиток можуть мінятися місцями в будь-який час і в будь-якому місці, виступаючи безперервним транзитивним процесом, збільшуючи можливість вибору, доступного кожній людині.

Подальший розвиток освіти пов'язаний з подоланням її закритості й надання процесу навчання творчого характеру, що вимагає переходу до методології «відкритої моделі» освіти, яка включає: відкритість майбутнього; інтеграцію способів освоєння світу людиною; психологічну настанову того, хто навчається, на самостійність і творчу ініціативу, у зв'язку з чим освіта знаходиться в процесі пошуку й флуктуацій, формуючи нові орієнтири й цілі; психологічну настанову тих, хто навчає, на співробітництво з тими, хто навчається, в діалозі.

Проблема імперативів відкритої освіти – це проблема реально діючих чинників її детермінації, що суттєво впливають на її стратегію й принципи, а також на напрямки їх реалізації. Імперативи детермінуються об'єктивними суперечностями та створеними реальностями як умовами сучасного буття й існування людей, тому диктують стратегічну лінію розвитку освіти на всіх рівнях її організації. Основними імперативами відкритої освіти в цивілізаційному контексті є:

- гуманізація освіти;
- подолання роз'єднаності природничо-наукової й гуманітарної освіти;
- фундаменталізація освіти;
- індивідуалізація освіти;
- безперервність освіти;
- випереджальний характер освіти;
- доступність освіти;
- висока якість освіти.

Виділені імперативи є головними транзитивними параметрами сучасного цивілізаційно-культурного контексту. Для забезпечення випереджального розвитку людини в порівнянні із суспільною практикою освітня система повинна використати бази оцінок «від майбутнього», які припускають, що соціальні норми якості освіти переважно повинні опиратися на побудову прогнозних моделей відкритої освіти. Категорія «якість освіти» як мета освітньої практики поки не відрефлексована. Зміст поняття «якість освіти» має різні аспекти: філософський, аксіологічний, метричний, педагогічний, нормативно-правовий та інші. З філософської точки зору якість – це структурно нерозчленована сукупність ознак, властивостей предмета, що виражає визначеність речі у всій її почуттєво конкретній своєрідності. Тут нами розглядається якість освіти як співвідношення мети й результату, як міра досягнення цілей за умови, що вони задані операційно й спрогнозовано в зоні потенційного розвитку тих, кого навчають.

Життєвий простір людини утворюють три типи соціокультурного самовираження: а) простір індивідуального життя; б) простір міжіндивідуальних зв'язків; в) культурно-історичний простір буття. Маючи свої межі, життєвий простір конкретного індивіда включається в багатомірні інформаційні зв'язки із зовнішнім світом і є відкритою, проникною системою. Доступ до таємних глибин буття відкриває знання-переживання як єдність життя й знання. Зовнішній простір прагне до

розширення тілесних меж людини за допомогою вербалізації, знарядь праці, артефактів – творинь людини. Але, у той же час, розвиток людини можливий завдяки оптимізації внутрішнього вектора життєвого простору, включаючи бажання розвивати в собі здібності, культурні цінності й смисли, настанови, світогляд, творчу активність. Здатність особистості «безупинно збагачувати й поживлявати свою концептуальну структуру, а отже, засвоювати новий досвід» є, на думку М. Полані, ознакою освіченості [2, с. 102]. Духовне багатство людини в цілому визначається багатством і розмаїтістю її зв'язків зі світом, викликаних транзитивним рішенням цивілізаційного простору світу. Цей взаємозв'язок є ключовим у розумінні проблеми відкритої освіти, тоді як колись вона була закритим, сакральним фактором кастового суспільства.

Цивілізаційно-культурна ідентичність зумовлена як природною включеністю людини в структуру буття й комунікацій (вище середовище), так і цілеспрямованим впливом на неї через систему інститутів, що соціалізують, у тому числі освіту. У процесі цивілізаційно-культурного відтворення освіта є чинником, що забезпечує поступальний розвиток у всіх сферах життєдіяльності людини. Зі змінами соціальної системи змінюються і якісні, і цільові, і змістовні, і процесуальні характеристики освіти, яка з цієї ж причини завжди є сучасною.

Саморозвиток шляхом внутрішньо спрямованого вектора існування – рух усередину себе, дотик до своєї сутності, скерований як углиб себе, до центру свого «Я» («Его»), так і стикається з культурою загальнолюдського. М. Мерло-Понті вдалося перебороти сформоване у філософії протиставлення духовного й тілесного, просторового й тимчасового за допомогою звертання до категорії «глибини». Феноменальне тіло – тіло «для мене», відмінне від об'єктивного тіла – тіла «для іншого» й описується вимірами глибини як просторово-тимчасової категорії. С. Франку належить ідея про те, що внутрішній світ наших переживань має нескінченну глибину, що з'єднує його зсередини з іншими коридорами, які сходяться на деякому безмежжі у великому вільному просторі, з якого світ видний краще й проникливіше, ніж із поверхні [3]. Особистість ніби ззовні замкнута й відділена від інших істот, але зсередини, у самих глибинах, вона сполучається з усіма в первинній єдності. Отже, чим глибше людина поринає всередину себе, тим більше вона розширюється й знаходить природний і необхідний зв'язок з іншими. Індивідуальне, чисте «Я», як думав С. Франк, зливається своїми коріннями з надіндивідуальним, всеосяжним світлом розуму. Із цієї причини неправомірним є протиставлення спілкування самозаглибленню особистості, а цивілізації – культурі.

Феномен трансценденції людини, розроблений А. Маслоу, В. Франклом, Ж.-П. Сартром, пов'язаний із виходом за межі свого «Я», можна аналізувати одночасно і як тенденцію до розширення людиною свого життєвого простору, і як тенденцію його поглиблення. Трансценденція, з переважною орієнтацією на оточуючих, може здійснюватися й шляхом глибинного істинного спілкування з іншими через самопроникнення в безмір свого щирсердечного життя.

Межі освіти викликані застосованістю знань і навичок у виконанні певних дій, узгоджуваних із системою життєвих смислів людини, у яких виявляються її індивідуальні властивості. Е. Левінас, прагнучи відшукати межу трансцендуючої активності особистості, вводить поняття «ейдетична форма діалогу», що являє собою ситуацію, яка передує не тільки суб'єктові, але й самому діалогу в онтологічному сенсі. Вказана ситуація локалізує в собі трансценденцію як рівень буття, у якому суб'єкт не бере участі, але де імпліцитно міститься його основа. Е. Левінас розглядає діалог крізь призму стану «Я», означеного як визнання авторитету Іншого й виникнення почуття відповідальності за нього. Ця теза надає онтологічне обґрунтування природи відкритості освіти й використовується як аргумент, що підтверджує цивілізаційно-культурний контекст освіти як відкритої системи.

К. Поппер, що звернувся до ідеї відкритої форми суспільства, пов'язує з індивідом критерій, що зумовлює стан суспільства [4]. На його думку, люди, а не соціальні інститути, відповідальні за розвиток суспільства. Оскільки суб'єктом життєдіяльності суспільства є насамперед людина, зміна міри відкритості її суб'єктивного світу здатна суттєво вплинути на форми комунікації, структуру й функції інформаційно-комунікативних процесів у суспільстві, на саму систему соціальної самоорганізації.

Освіта за допомогою розвитку людини та її рис виступає в сполученні з іншими факторами як детермінанти цивілізаційно-культурних змін. К. Поппер вважає, що суспільство є відкритим, коли ніщо не перешкоджає індивідам повною мірою розвивати свої здібності. Дж. Сорос також поєднує розуміння проблеми відкритої освіти з дією людського фактора. Учений виходить з того, що люди діють на підставі недосконалого розуміння, а оскільки ніхто не володіє кінцевою істиною, то

необхідний критичний спосіб мислення, організації та правила, що дозволяють людям жити в мирі один з одним [5, с. 5].

Від людини як лідера еволюційного процесу вимагається усвідомлення й сприйняття нею того, що відбувається, отже – проясненої, освіченої свідомості. Надія на порятунок закладена в людині генетично, бо мислення дає їй можливість учитися, осягати, розуміти, за його допомогою людина усвідомлює процес еволюції, здатна до рефлексії над пройденими етапами еволюції Всесвіту й до передбачення її майбутніх станів. Точка відліку лежить усередині, а не поза людиною, у її самоідентичності, що виявляється в здатності бути самою собою в безперервності більш-менш улаштованого життя разом з іншими. А. Тойнбі, виявивши закономірний зв'язок між розвитком індивіда й суспільства, констатував, що завдяки внутрішньому розвитку особистості людина знаходить можливість здійснювати творчі акти, що й забезпечує прогрес цивілізації. Skorиставшись словами, приписуваними Архімеду: «дайте мені точку опори, і я переверну світ», виділимо як таку точку опори «Я» людини. За допомогою «Я» людина здатна перевернути свій внутрішній світ і стати активною ланкою навколишнього світу, яка творить. У людиномірних системах, що розвиваються, установка на активне силове перетворення об'єктів не є ефективною, потрібні стратегії, засновані на почутті резонансу ритмів світу.

Культура інформаційного суспільства рефлексивна, сполучена з необхідністю багатомірного, голографічного образу досліджуваного феномена, його різними інтерпретаціями, моніторингом ситуації, що і входить у поняття розвиненої рефлексії. Суб'єкт, що пізнає, повинен не тільки орієнтуватися на вмотивованість і доказовість знання, але й здійснювати рефлексію над ціннісними підставами наукової діяльності, її рефлексивне осмислення. У семіотичних термінах на основі рефлексивної комунікації виникає інтертекст як збагачений зміст освіти. Від людини потрібне розуміння зв'язку своєї роботи з роботою інших, здатність вбудовуватися в більші блоки взаємозалежної роботи. Це спричиняє потребу більш фундаментальної освіти й разом зі спеціалізацією зобов'язує розумітися багато в чому, бути ерудованим і компетентним, виводити перспективи. Ідея безперервності процесу освіти, її включеність в усі інші сфери діяльності людини є показником відкритої природи освіти. Ця ідея, реалізована сьогодні, розглядається як ключовий елемент підвищення рівня життя окремої людини й суспільства в цілому. Ідея безперервності освіти спрямована на:

- створення більш адаптованої до цивілізаційно-культурних трансформацій освітньої системи;
- перехід до системи освіти, яку можна характеризувати як освіту протягом усього життя;
- зростання ролі особистості в процесі освіти.

В умовах наростаючого інформаційно-технологічного універсалізму цілі освіти змінюються від прикладних до загальнолюдських. Це особливо помітно в проблемі ідентичності, що актуалізується. Транснаціональні й кроскультурні процеси в освіті підсилюють тиск змін, що відбуваються, на усвідомлення й вибір мети освіти, що нині у вітчизняних урядових документах не визначена. Така ситуація викликана, на наш погляд, тим, що суспільство не готове до загальнолюдського контексту.

Система відкритого типу має гнучку, недетерміновану ієрархію структурних елементів системи. З огляду на ці особливості, освіта за своєю природою не може бути цілком віднесена до відкритої системи, вона містить лише її складники, зумовлені її розвитком і функціонуванням. Освіта, задовольняючи потреби інших систем у загальному механізмі розвитку цивілізації, має заданість свого існування, що, по суті, є значеннєвим кодом, або фреймом, наявність якого незалежна від мінливих умов. Природа освіти відповідає стохастичному типу систем, що включають у механізм розбіжних процесів синергетичний потенціал, який припускає інформаційну відкритість і активність системи за рахунок безперервної взаємодії із зовнішнім середовищем та іншими системами. «Учитель» як метафора освіти може змінювати свою форму (наприклад, машина, що навчає), способи взаємодії, але не може бути знищена в принципі, тому що це було б і знищенням самої людини як системи, що інтегрує всю сукупність зв'язків.

При наростаючій цілераціональності технологізованого процесу потрібно створювати можливості для розвитку особистості поза межами керованого освітнього процесу для збереження її цілісності, істинності, для цього освітній інтерфейс повинен забезпечити індивідові право на незнання, помилки, що, у свою чергу, породжує оптимізм, який переборює страх. Пошук можливостей вирішення цієї ситуації пов'язаний з проблемою безпеки освітнього простору. Що варто розуміти під безпекою освітнього простору? Щоб виділити істотні ознаки, які формують якість

безпеки, зазначимо, що освітній простір включає практики дій індивіда з нагромадження й розвитку певних знань, навичок (освоєння технологій навчання, способів діяльності, форм і способів спілкування, норм поведінки, систем цінностей тощо), організовані в систему відносин, соціальних зв'язків, ролей, що складаються в освітньому середовищі. Будучи компонентом освітнього простору, освітнє середовище являє собою систему реально й потенційно існуючих умов і можливостей для розвитку людини, наявних у її соціальному й просторово-предметному оточенні, про це більш детально ми будемо говорити в підрозділі 3.3.

Індивідуальний шлях руху в освітньому знанні, організований у власну освітню практику, уведений у педагогічний контекст освітнього простору. Педагогічно впорядкована освітня діяльність індивіда, що охоплює навчання, виховання й саморозвиток особистості, виступає моделлю освітнього простору, на підставі якої виділяються критерії його безпеки.

Безпека освітнього простору пов'язується нами з функціональним компонентом освіти і відповідає на питання: чим є? Для чого потрібно? Що може? Призначення освіти – розвивати людину, формуючи способи усвідомлення, розуміння, дії, у цілому способи буття. Функціями освіти, що розуміється нами як діяльність стосовно виявлення і використання індивідом власного потенціалу в життєдіяльності, є: розвиток активності людини (через заснування знаннєво-навичкової та індивідуально-значеннєвої сфери); допомога й підтримка індивіда в освоєнні світу й самовизначенні; створення сприятливих умов і можливостей для освоєння соціального досвіду і включення культурних елементів у систему дій людини. У цьому зв'язку базисом безпечного освітнього простору є екологія особистості, те, наскільки вона може залишатися собою і наскільки існуючі освітні умови сприяють розкриттю її потенціалу (внутрішніх сил, переваг, намірів, цілей та ін.).

Проблема відповідності очікувань індивіда реальній практиці освіти й виявлення припустимого примусового заходу до впорядкування його діяльності відповідно до заданого ззовні освітнім стандартом є важливою не тільки для людини, але й для суспільства, оскільки воно зацікавлене в забезпеченні якості освіченості людини. Подолання розриву між організацією освітньої діяльності (технологічним боком) і включеністю в неї індивіда (суб'єктивним, сутнісним боком) є не тільки завданням освіти, але й служить одночасно критерієм безпечного освітнього простору, що є, у свою чергу, одним із необхідних параметрів цивілізаційно-культурного розвитку.

Забезпечення названого критерію можливе в контексті гуманістичного підходу до організації освітньої діяльності, коли в центрі освітніх практик перебуває сама людина. Незважаючи на варіативність освітньої практики, її результат частково передбачуваний і встановлюється фактом включеності індивіда в спільний з іншими освітній процес. Автентичність є соціальним, культурним продуктом, поділюваним індивідом разом з рештою, оскільки, осягаючи себе і світ, людина шукає можливості для власного існування, прийняттого суспільством.

Ключовою суперечністю функціонування освітнього простору є універсальне протиріччя – як індивідуальність сполучити з іншими. В освітній практиці ця суперечність виявляється в об'єкт-суб'єктному ставленні до індивіда як засобу (цінується виконання певних соціальних функцій, реалізація моделей поведінки, нормативність діяльності та ін.) і мети (розвиток людини). Подвійність ставлення до місця й ролі людини в освітньому процесі історично зумовлена своєрідністю розвитку людини, яка перебуває в локальній обмеженості її природно-універсальних властивостей і необхідності набуття нею культурних форм (знань, навичок, традицій, цінностей та ін.), сприятливих стійкому цивілізаційному розвитку.

Відкритість освітнього простору пов'язана також і з принциповою динамічністю самого знання. З цієї причини на сучасному етапі розвитку в умовах, коли інформація й знання стають провідним джерелом цивілізаційних перетворень, наростає культурна розмаїтість (диверсифікованість) у загальній логіці універсалізації знання. Матриця раціональних апріорних форм сприяє забезпеченню точної відтворюваності будь-якого досвіду, експерименту, де б і ким би він не був поставлений. Трансцендентність виражає такий тип єдиної загальнолюдської спадковості, що дозволяє кожному народові не тільки вільно поновити якісь досягнення цивілізації в іншій точці земної кулі, але й самостійно відкривати або коригувати їх. Уже цим твориться одна з форм єдиного загальнолюдського простору – освітнє суспільство.

Таким чином, освіта є тією універсальною сферою людського життя, у якій закладений потенціал єдності всього людства, що вже в античній філософії мислилася як його родова ознака. У

динаміці соціальності знання відкриває індивідів один одному, забезпечуючи самореалізацію через їхню взаємодію.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Луман Н. Введение в системную теорию / Никлас Луман / (Под редакцией Дирка Веккера). Пер. с нем. / К. Тимофеева. М.: Издательство «Логос». 2007. – 360 с.
2. Полани М. Личностное знание. На пути к посткритической философии. / М. Полани. – М.: Б.и., 1985. – 344 с.
3. Франк С. Л. Духовные основы общества. / С. Л. Франк. – М.: Республика, 1992. – 510 с.
4. Поппер К. Открытое общество и его враги: [В 2 т.]. Т. 1. / К. Поппер. – М.: Междунар. фонд «Культ. инициатива», 1992. – 446 с.
5. Ахиезер А. С. Как открыть «закрытое» общество. / А. С. Ахиезер. – М.: ИЧП «Издательство Магистр», 2007. – 40 с.

SUMMARY

Basic description of modern educational space - openness is analysed in the article. Open education is one of base concepts of civilization-evolutional realities.

В.О. СКВОРЕЦЬ

ЖИТТЕУСТРІЙ НАРОДУ ТА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

В Україні вже більше двох десятиліть здійснюються реформи, але вони, на жаль, не принесли процвітання українському народу. Життя переважаючої більшості громадян України в 90-х роках різко погіршилося, стало нестерпним (що й зумовило події «помаранчевої революції»). За оцінкою демографів ООН, український народ перетворився на «вимираючу націю» (2001 р.). З 2000 р. в житті жителів України відбуваються позитивні зміни, але вони не вселяють оптимістичної перспективи, оскільки соціальний організм України вражений невиліковними соціальними хворобами. Ці негативні соціальні реалії життя українського народу знаходяться у глибокій суперечності із гаслами про курс на євроінтеграцію, що супроводжували діяльність усіх Президентів України. Головна причина такого хворобливого стану українського суспільства полягає в ігноруванні потреб та інтересів народу правлячими колами, які майже завжди діють у власних вузькогрупових інтересах.

Аналіз різних аспектів феномена життєустрою народу знаходимо в низці робіт таких дослідників як О.Г. Білорус, В.І. Воловик, О.І.Гош, М.І. Дробноход, С.Г. Кара-Мурза, С.Б. Кримський, Е.М. Лібанова, Ю.М. Пахомов, О.С. Панарін, С.І. Пирожков, М.І. Сенченко, В.Ф. Сіренко, М.О. Шульга та інших. Проте проблема змін життєустрою народу під впливом певних стратегій розвитку України ще й досі залишається малодослідженою.

Мета статті – визначити роль життєустрою українського народу у виборі оптимальної стратегії розвитку України.

Життєустрій народу – це поняття для позначення соціального феномена, який відображає історично утворений порядок взаємозв'язку людини, природи і суспільства, що забезпечує інтеграцію суб'єктів життєдіяльності в певний соціоісторичний організм і відтворення останнього як органічної цілісності, яка ґрунтується на відтворювальних процесах, що включають відтворення людини, економічної системи, соціальної структури, політичної системи, техносфери, соціокультурної сфери та способу життя соціальних суб'єктів.

Стратегія постає як мистецтво економічного, суспільного, політичного керівництва масами, що визначає головний напрям їхніх дій та вчинків.

Актуалізуючи роль і значення філософської рефлексії стратегій розвитку суспільства, фахівці зазначають, що «коли віддзеркалення внутрішніх процесів запізнюється, або має неадекватний характер, то суспільство не виходить на стратегію самозбереження, а переходить у стан рушійних катаклізмів, або в режим саморозпаду й деградації. Фактично це є діагноз сучасного стану українського суспільства» [1, с. 661]. Поділяючи цю оцінку сучасного стану нашого суспільства,